

қанған төбелес туралы елі. Әңгіме әріне ауыл адамдарының арасындағы киргі қабақтық, ауылдың қарапайым тіршілігі. Әңгіме негізінен Ережелігі аварияға түсіп алты бірдей тісінің сынып қалуынан өрбиді. Рас ауызда ағарған жоқ болса адамның сөйлеу қиынға түсері ақиқат. Ережелігі Елеместі жауластырған жоқшылық, тапшылықтың әсері болса, екіншіден ауыл директорының бюрократтық түсінігінен. Әлдінің әлсізге үстемдігінен осындай бітіспес даудың бастау алғанын байқаймыз. Ережелігі Елеместің төрт жүз сом үшін осыншалықты жауласуы өріне көні-күйлерінің болмауынан, сана-сезімінің жетіспеуінен туындаған оқиға, мінез-құлықтың ізденістерінің тереңдігімен ерекшелігінен. Д. Исабеков өз туындыларында шынайы және жалған құндылықтар проблемеларын шеше отырып, күнделікті тұрмыс-тіршіліктің мәнін, кәдімгі және қатардағы тұлғалардың маңызын айқындайды.

Д. Исабеков шығармалары көркемдік образы, құрылымы айқын. Бүкіл адамзаттық мәселелерді ұлттық тұрғыда қарастырып, адамның рухани дүниесіне үніледі. Қарапайым кейіпкерлердің тағдырын ұлттық деңгейде суреттеп, ұлттық мінездің сол ұлтқа тән типтік мінез екенін дәлелдейді. Ережелігі Елеместің төрт жүз сом алу себебі озат жұмысшы болып адалға конференцияға барып баяндама оқу керектігінен басталды. Онда барып сөйлесе аузына жел кіріп, оның сөздері далаға кетеді, ешкім түсінбейді. Әрі аудан алдында ел-жұртқа маскара болудан қорқады.

Ол Ережелігінің әлсіздігі емес, директордың бет-беділіне нұсқан келуден қорқады. Арада қарыз ақшаның жалғасып жүргеніне екі жыл өтеді. Ережелігі ақшаны конвертке салып, бұртиып жүрген Елеместің ашуын тарқатпак бол, оны әйелімен қосып үйіне шақырады. Бірақ басталған даудың соны мұнымен де бітпейді. Ушыққан үстіне ушыға түседі. Ақыры аварияның қалай болғаны ел жүрт естиді. Әңгіме соны төбелесу арқылы татулыққа қадам ұсынады. Міне, Исабеков шығармаларындағы құндылықта, құпиялықта әңгіме соңында шешуін тауып отырады. В. Гандриков айтқандай: «Адамның ішкі дүниесінен күрделі ештеме жоқ». Алайда, онда танылмайтын да ештеме болмақ емес. Адам психикасының күрделілігі деген ұғым – табиғаттан тыс тұрған ғажайып құпиялық емес. Әдебиет психологиялық талдауды ашу арқылы адам жанының тұңғығына қарай қадам басты.

Адамзат өмір сүріп, талай тарихты бастан кешсе де өмірге, тіршілікке деген күштарлығы ешқашан басылған емес. Оған 60-90 жылдарда жазылған қазақ әңгімелерінен жауап іздеуге болады. Ел жүгін көтерген есіл ерлеріміз, халық қамының жыршысы болған жазушы ағаларымыздың проза жанрындағы қалам тербеген

бастауы болған тамаша әңгіме «Ақырамаштан Наурызға дейіндегі» «боқтадың» деп сиыршы шалды жолдастық сотқа берген почташы жігіт, осы екеуімен қосамжарласып, өз алдына төбелесіп кеткен екеу, шалдың наздаланып, баласына хат жазуы, ақыры, дау қазаққа тән «қой болдым» біткен кезде оның ашу үстінде жазылған хатты баласына кетіп қалды-ау деп оқына, сөйткен хаттың бес күннен бері почта жөнігінен алынбай жатуы бөрі-бөрі күле отырып, ішін удай ашитын келеңсіздіктерді, бойға сіңген ауыр-ауыр кеселдерді алыстан шиаралап қана, бірақ соншалық көркем бейнелеп беретін өсерлі суреттер. Құлық ішінде кездейсоқ өсіп шыққан помидордың сортын анықтамақ болып, өзара тәжікелесетін толтың қатығысын көріп, қлайша ішін ашпайды. Жазушы бұл әңгімелерде жаныңды шырқырата түсейін дегендей әдейі асқындыра суреттейді, өткірлей айтады. Тіпті оқиғаға кісі сәуір сәнбес дәрежеге дейін ширықтырады. Қазақ арасын ғана емес, бұрынғы Одақты жайлап алған даурықпа дарақылық, екіжүзділік деген дерттер «Ескерткіш» әңгімесінде қаншалықты зілсіз болса, соншалықты терең ашылады. Қысқасы, Дулат Исабеков әңгімелерін әдебиетіміздегі оның ішінде шағын жанрдағы ерекше құбылыс деп айта аламыз. Осы әңгімелердің оқиға желісі, өткен немесе болған жері әріне ауыл Ауыл адамдарының психологиясын бір ғана мысал арқылы ауқымды етіп көрсету жазушының шеберлігі. Исабековтың қай әңгімесін алсақ та ауыл өмірінің шынайы келбетін шыншыл суреттеп оқырман қауымға жеткізеді. Кейіпкерлері ауылдың қарапайым адамдары. Шағын әңгіме жанры психологизм табиғатын қарапайым етіп көрсетуде. Кейде алдың, кейде артын беретін кү тірлікті мойымай көтеру қазақ әйеліне тән құбылыс болса, бала-шағасының қамы үшін, ақ қар, көк мұзда отын тасу, шөп тасу, қазақ ер азаматтарының жұмысы. Исабеков шығармалары да бүгінгі ауылдың келбетін келемеждейді, дәріптейді, асқақ тұтады. Ауыл әрбір адамның туыл-өскен ортасы. Әркім өз ауылын алтын бесігі санайды. Сондықтан да ауылдың сырғ келбеті әдемі, әсем сұлуларды қажет етеді.

Әріне, психологиялық талдау дегеніміз мынау деп бір-екі сөзбен формула түзу қиын. Олай етудің қажеті де шамалы. Өйтсек, күрделі мәселенің шіесін шығарып алуымыз да ғажай емес. Психологиялық талдау әдебиеттің ең жанды жері. Психологиялық талдау адамның белгілі бір әрекет үстіндегі сезім күйінің өзін ғана емес, негізінен оның бір күйден сан күйге ауысып дамыған диалектикалық процесін суреттейді. Дулат Исабековтың «Конфротация» әңгімесін алсақ онда Ережелігі пен Елемес арасындағы бірнеше жыл бойы пісуі жетіп, иі